

УДК 372(73)

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.89.5>**М. Ю. Кривко**викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА» У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ І НІМЕЦЬКИХ УЧЕНИХ

Статтю присвячено проблемі полікультурної освіти в українському і німецькому науковому вимірі з огляду на важливість питання для вітчизняної системи освіти. Установлено, що поняття «полікультурність» виникло у 60-ті роки ХХ століття як інструмент взаємозбагачення культур, виховання толерантності, запобігання расизму та упереджень до представників інших етнічних груп. Аналіз цього поняття та вивчення тенденцій його розвитку зумовило формування різних концепцій полікультурності. Установлено, що різноманітність визначень «полікультурності» та «полікультурної освіти» потребує систематизації поглядів науковців та пропонування авторського визначення цього терміну.

У публікації також визначено різні позиції вітчизняних та зарубіжних науковців щодо визначення суті полікультурної освіти, зокрема як складової професійної освіти, що спрямована на вивчення культурно-освітніх цінностей інших культур, а також культурну взаємодію на засадах взаєморозуміння, толерантності й діалогу; нова освітня стратегія, що будує освітній процес на основі принципів гуманізму, толерантності, культурного діалогу та порозуміння тощо. На цій підставі визначено авторську точку з цього питання, відповідно до якої полікультурна освіта являє собою процес формування у особистості уявлень та розумінь щодо культури та культурних особливостей представників іншого етносу, формування толерантного ставлення до них, прояву взаємоповаги та готовності до культурного взаємозбагачення. Полікультурна освіта передбачає визнання інакшості та спрямована на досягнення взаєморозуміння і здатності до діалогу. У процесі наукових розвідок також з'ясовано, що в наукових позиціях німецьких та українських науковців немає принципових суперечностей щодо визначення суті полікультурної освіти. Тому в подальших розвідках планується проаналізувати можливості впровадження перспективного доробку німецьких фахівців щодо здійснення полікультурної освіти в практику роботи вітчизняних закладів вищої освіти.

Ключові слова: полікультуралізм, мультикультуралізм, полікультурна освіта, українські вчені, німецькі науковці.

Постановка проблеми. Сучасне глобалізоване суспільство характеризується збільшенням інтенсивності комунікативних зв'язків між людьми, які є представниками різних національностей, конфесій, політичних навчань чи сформованими за іншими ознаками спільнот. У такій ситуації стабільність суспільства значною мірою визначається готовністю його членів конструктивно вирішувати численні протиріччя й конфлікти, які виникають у представників різних страт, адже будь-яка спроба ескалації цих конфліктів є надзвичайно небезпечною для людства та взагалі загрожує світовій безпеці. Зокрема, військові події в Україні підтверджують, що неготовність деяких державних політиків жити в мирі та злагоді зі своїми сусідніми країнами, поважати права кожної особистості мають жакливі наслідки не тільки для окремої держави, але й для всього світу.

Результатом усвідомлення політиками, ученими та взагалі широкою громадськістю військових загроз та прагнення знайти конструктивні шляхи попередження чи за потреби вирішення наявних конфліктів міжкультурного характеру стало ініціювання та прийняття низки міжнародних документів, у яких однією з найважливіших цілей розвитку світової спільноти проголошувалося

забезпечення вмінь та прагнення кожної людини до розбудови комунікації з представниками інших соціальних верств на засадах прояву взаємоповаги й толерантності, готовності до успішної життєдіяльності в полікультурному суспільстві.

З урахуванням вищевикладеного полікультурна освіта є вже більше трьох десятиріч важливою темою проєктів та політичних дискусій, що точаться на базі провідних європейських організацій та інституцій. Як установлено в дослідженні, важливими передумовами виокремлення феномену полікультурної освіти зокрема стали:

- посилення міжнародних міграційних рухів, що активізувалися після Другої світової війни;
- традиційні багатомовні та мультикультурні цінності багатьох європейських країн і Європи загалом;
- необхідність зробити шкільну, позашкільну та неформальну освіту більш культурно відкритою, щоб члени суспільства різного віку могли стати громадянами, які усвідомлюють і цінують різноманітність у світі та здатні до конструктивного міжкультурного діалогу не тільки в Європі, але й у всьому світі, з усіма людьми, незалежно від їхнього походження [1, с. 65–66].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У процесі вивчення наукової літератури встановлено, що різні аспекти дослідження феноменів «мультикультура», «полікультурність», «полікультурна освіта» висвітлено в працях таких зарубіжних учених, як М. Арнолдс, Дж. Бенкс, Дж. Гай, С. Ніето, Е. Тейлор та ін. Окремі питання здійснення полікультурної освіти в Німеччині розкрили в своїх наукових працях Е. Вагнер, Ф. Вернер С. Гартманн, Б. Йоріссен, Е. Лібау та ін. Проблеми здійснення полікультурної освіти в Україні присвячено праці таких вітчизняних дослідників, як Е. Антипова, В. Бойченко, В. Болгарінова, Л. Горбунова, О. Котенко, І. Лощенко, Н. Сейко, О. Сухомлинська та інших.

Під час проведення дослідження виявлено вагомий науковий доробок з проблеми полікультурної освіти. Зокрема, цінні теоретичні та практичні напрацювання в галузі здійснення полікультурної освіти мають німецькі фахівці. Ці напрацювання представляють значний інтерес для вітчизняних освітян. Проте аналіз наукових праць українських та німецьких авторів засвідчує, що не існує однозначно прийнятого визначення поняття «полікультурна освіта». Це зумовило вибір теми статті.

Мета статті – виявити та зіставити позиції українських та німецьких науковців щодо визначення поняття «полікультурна освіта», на цій основі конкретизувати власне тлумачення цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Для кращого розуміння суті зазначеного поняття доцільно простежити генезу появи й розвитку цього феномену, а також близьких до нього за значенням понять. Так, у науковій літературі зазначається, що поняття «полікультурність» виникло у 50–60 років ХХ ст. у США в процесі дослідження проблем расизму й розвитку антирасистського руху. Основною ідеєю полікультурності була необхідність приділення уваги расовим та культурним відмінностям для запобігання виникненню упереджень. Подальший розвиток феномен полікультурності отримав у 60–70-і роки ХХ ст. у Європі після створення ООН. У цей час з'явився новий підхід до організації навчання етногетерогених груп, що отримав назву полікультурного підходу. Його характерною ознакою є розуміння виникнення упередженості внаслідок недостатнього знання спадщини та особливостей взаємодії між представниками різних етносів [2, с. 168].

Зауважимо, що в науковій літературі застосовують два близьких поняття: «полікультурність» і «мультикультурність». Причому деякі автори сприймають їх як синоніми, інші вбачають в них певні змістові відмінності. Так, прибічники другої точки зору відзначають, що полікультуралізм робить наголос на виявленні зв'язку між культурами різних етносів чи рас, їхньої схожості, а не відмінностей, відчуженості расових та етнічних

груп. Це допомагає усунути психологічні бар'єри у спілкуванні носіїв різних культур, зменшити вплив явища стереотипізації. Водночас полікультуралізм не передбачає ігнорування культурної ідентичності кожного етносу й підтримує ідею створення рівних можливостей для всіх людей. Отже, в основу полікультурності покладено ідею активної комунікації, взаємодії між представниками різних культур. Як стверджують прихильники зазначеної наукової позиції, мультикультуралізм, навпаки, наголошує на роз'єднанні націй на основі врахування їх відмінностей, дозволяючи кожній етнічній групі існувати поряд з іншими. Отже, у межах мультикультуралізму відстоюється вимога паралельного існування різних культур, що знаходяться між собою в стані обмеженої взаємодії, проникнення та збагачення, породжуючи поділ людей на «своїх» і «чужих» [1; 2; 3].

Слід відзначити, що в працях американських учених (Вольско, Вораур, Гангон, Коррел, Парк, Раян, Річесон та ін.) здебільшого використовується термін «мультикультуралізм». У європейському науковому дискурсі вживаються й термін «полікультуралізм», і «мультикультуралізм» [1; 2; 3; 4]. За висновками відомого фахівця в галузі міжкультурних відносин Ф. Дервіна, на теренах Європи обидва терміни мають суто географічну різницю. Так, термін «мультикультурність» має широке розповсюдження в країнах Західної й Північної Європи, а «полікультурність» – у країнах Східної й Південної Європи. Проте загалом обидва терміни можуть вживатися з рівноправним значенням [5, с. 71–86].

Зауважимо, що ідея надання освіти полікультурного характеру почала формуватися на німецьких землях ще в 60-і роки минулого століття. Зокрема, протягом 1960–1990-тих рр. ХХ ст. учасники Постійної конференції міністрів освіти ФРН обговорювали різні питання шляхи здійснення полікультурної освіти. У 1996 р. був оприлюднений документ «Рекомендації щодо міжкультурної освіти й виховання», в якому наголошувалося на необхідності забезпечити в закладах освіти оволодіння здобувачами полікультурними знаннями та вміннями прийняття інших способів побутового життя й культурної ідентичності людей. У документі також відзначалася наявність актуальної потреби в запропонуванні кожній особистості, незалежно від її походження, «повну участь в освіті та можливості для максимально можливого успіху в навчанні, сприяючи успішному проектуванню інтеграційних процесів і в такий спосіб мирному, демократичному співіснуванню та наданню керівництва. за відповідальні дії в глобалізованому світі» [6].

Як наголошує С. Лухтенберг, наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. німецьким закладам освіти та органам управління освітою знадо-

билося багато часу, щоб відреагувати на зростання кількості здобувачів освіти різного рівня, які були вихідцями з інших країн. Основні пропозиції та заходи того періоду були орієнтовані на мігрантів та спрямовувалися на покращення умов навчання для їхніх дітей, розробку навчальних та методичних матеріалів для викладання німецької мови як другої мови та підготовку вчителів з метою ознайомлення їх з культурою походження мігрантів [7, с. 127].

Більш активно теорію полікультурної освіти німецькі вчені почали розробляти наприкінці 80-х років у вигляді проектування освітнього процесу, спрямованого на зміну сприйняття емігрантів від «чужинців» до шансу взаємного культурного збагачення. Як зазначається в заяві «Міжкультурна освіта – можливість для нашого суспільства» ради з питань культури від 2007 року, полікультурна освіта сприяє співіснуванню людей з різним культурним походженням. Метою цієї освіти проголошено формування в людей здатності приймати та продуктивно засвоювати існуюче в суспільстві культурне розмаїття. У документі також підкреслюється, що полікультурна освіта має не лише сприяти інтеграції іммігрантів у суспільство, де більшість складають представники інших національностей, але й розглядатися як постійне завдання для кожного члена глобалізованого суспільства. Саме тому міжкультурна освіта має виступати як наскрізне завдання для всього суспільства загалом [8, с. 1152].

Німецький дослідник А. Томас у своєму дослідженні «Психологія міжкультурного навчання і торгівлі» розглядає полікультурну освіту як формування готовності до сприйняття культурних особливостей різних народів, прояв толерантності, взаємоповаги та взаємозбагачення [10, с. 340].

Дослідниця К. Перрегаукс визначає полікультурну освіту як ознайомлення здобувачів із різноманітністю стилів життя, умов життя, думок та ідей людей, що належать до різних культур. Вивчення культури іншої етнічної групи, на думку дослідниці, зумовлює такі позитивні зміни:

- підвищення самооцінки здобувачів, даючи їм змогу відкрито взаємодіяти з іншими людьми.
- покращенню людського співіснування і водночас протистоянню ізоляції, расизму та ксенофобії.
- зменшенню страхів та упереджень у людей [11, с. 23].

Як зазначає К. Діболт, полікультурна освіта враховує той факт, що суспільство є багатонаціональним багатоетнічним, багатокультурним і багаторелігійним феноменом, але всі люди мають жити в ньому у взаємній повазі. Полікультурна освіта передбачає визнання інаковості іншої людини, рівність членів суспільства, виступає проти дискримінаційних структур, а під цією егідою вимагає прояв зусиль, спрямованих на досягнення взаємо-

розуміння і здатність до діалогу. Загальною метою полікультурної освіти в Німеччині може бути інтеграція корінних жителів та іммігрантів у полікультурному суспільстві, що характеризується плюралізмом [12, с. 43–44].

Слід відзначити, що в останні роки полікультурна освіта набула в Німеччині впливу та певного визнання. Присутність студентів-мігрантів береться до уваги в багатьох навчальних програмах, що підтверджує прийняття різноманітності. У нових підручниках є фотографії представників різних етносів, використовуються імена з різних мов, наводяться приклади з різних культур, включаються тексти авторів-мігрантів, а також фрази, слова або навіть фрагменти текстів іноземною мовою [9, с. 223].

Як установлено в дослідженні, загалом німецькі вчені сприймають полікультурну освіту як освіту, спрямовану на здобуття студентами знань та вмінь, що дозволяють їм жити та навчатися разом, а також розвиватися в інтелектуальному, соціальному й духовному плані. Полікультурна освіта в Німеччині реалізується через впровадження різних моделей та організаційних форм, що охоплюють як аудиторні заняття, так і позанавчальну діяльність. Зокрема, вона реалізується через: 1) окремий компонент державного стандарту, що представлений у багатьох нормативних освітніх документах Німеччини, надаючи право закладам освіти обирати на свій розсуд певні форми та методи роботи; 2) полікультурний контент, що виступає основою для реалізації міжпредметних зв'язків в освітньому процесі; 3) блоки навчального матеріалу, пов'язаного з проблемою полікультурності, що вивчаються здобувачами як складники різних навчальних дисциплін: історії, суспільствознавства, мов тощо; 4) різноманітні навчальні дисципліни, що мають полікультурну спрямованість (наприклад, «Міжкультурна педагогіка», «Європейська культура» тощо); 5) позанавчальну діяльність здобувачів освіти.

Зокрема, полікультурна освіта здобувачів у Німеччині може відбуватися формі окремих семінарів, лекцій, дискусійних клубів та проведення конференцій. Крім того, у закладах освіти можуть проводитися концерти, семінари, тематичні вечори, які висвітлюють внесок тієї чи іншої культури в розвиток цивілізації [8, с. 1150].

Варто також привернути увагу науковому підходу, що позначається як «дальтонізм» («color-blind») та ґрунтується на запереченні будь-яких принципових культурних, національних чи етнічних відмінностей між людьми. Прихильники цього підходу стверджують, що саме надмірна увага до відмінностей призводить до упередженості, штучному розподілу людей на етнічні групи. Але цієї упередженості можна запобігти, зменшуючи увагу до належності людини до тієї чи іншої етнічної

групи. Тож прихильники цього підходу пропонують створювати навчальні групи, не звертаючи увагу на етнічну чи расову приналежність людини. На думку цих фахівців, зазначений підхід сприятиме досягненню взаєморозуміння між людьми, переводячи увагу співрозмовника на особливості людини як особистості, а не як представника етносу [5, с. 60–61].

Як встановлено, не менш важливе місце полікультурна освіта займає у дослідженнях німецьких вчених. Так, Ж. Воробйова зазначає, що полікультурна освіта є складовою професійної освіти, що спрямована на вивчення культурно-освітніх цінностей інших культур, а також культурну взаємодію на засадах взаєморозуміння, толерантності й діалогу, що забезпечує протистояння дискримінації, расизму та шовінізму. За словами дослідниці, полікультурна освіта здійснюється шляхом інтеграції полікультурного компонента в гуманітарні, соціально-політичні та етико-педагогічні дисципліни [13, с. 161]. Р. Агадулін стверджує, що полікультурна освіта є новою освітньою стратегією, що будує освітній процес на основі принципів гуманізму, толерантності, культурного діалогу та порозуміння [14, с. 26].

На думку В. Вікторова, полікультурна освіта представляє собою впровадження процедур з розвитку культури та оцінки власного надбання з даної проблеми. [15, с. 18]. За висновками В. Болгаріної й І. Лощенової, полікультурна освіта являє собою навчальний процес, де ключовим поняттям виступає культура як вселюдське явище. Полікультурна освіта є засобом для подолання шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності етносів у прагненні миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток [16, с. 4].

Висновки і пропозиції. На підставі вищевикладеного можна підсумувати, що полікультурна освіта являє собою процес формування у особистості уявлень та розумінь щодо культури та культурних особливостей представників іншого етносу, формування толерантного ставлення до них, прояву взаємоповаги та готовності до культурного взаємозбагачення. Полікультурна освіта передбачає визнання інакшості та спрямована на досягнення взаєморозуміння і здатності до діалогу.

Як встановлено в дослідженні, соціум у Німеччині представляє собою стійке лінгвістично і культурно різноманітне суспільство, що потребує здійснення полікультурної освіти як найбільш відповідну концепцію для вирішення пов'язаних з цим викликів. За висновками німецьких дослідників полікультурна освіта має бути само собою зрозумілою для всіх учасників, щоб можна було сформувати суспільство, яке характеризується культурним і релігійним розмаїттям. Однак не слід забувати, що культура нерідко описує те,

що розділяє людей, а не тільки те, що об'єднує. Тому для забезпечення культурного розмаїття члени суспільства мають також прагнути зберегти те, що їх роз'єднує, бо це також є частиною міжкультурної освіти.

У процесі наукових розвідок також з'ясовано, що в наукових позиціях німецьких та українських науковців немає принципових суперечностей щодо визначення суті полікультурної освіти. Тому в подальших розвідках планується проаналізувати можливості впровадження перспективного доробку німецьких фахівців щодо здійснення полікультурної освіти в практику роботи вітчизняних закладів вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Ковалинська І. В. Поняття «полікультурність» та «мультикультурність» у науковому дискурсі. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 1. С. 65–78.
2. Мичковська Р. В., Бец Ю. І. Поняття «полікультура» та «полікультурне виховання» в сучасних наукових дослідженнях. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39 (3). С. 255–258.
3. Richeson J. A., Nussbaum R. J. The impact of multiculturalism versus color-blindness on racial bias. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2004. Vol. 40. Pp. 417–423.
4. Асаєва В. В. Філософія сучасної полікультурної, мультилінгвальної освіти. <http://www.infolibrary.com.ua/books-text11612.html>.
5. Dervin F. Towards post-intercultural teacher education: analyzing “extreme” intercultural dialogue to reconstruct interculturality. *European Journal of Teacher education*. 2015. Issue 1. Vol. 38. Pp. 71–86.
6. Interkulturelle Bildung und Erziehung in der Schule (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 25.10.1996 i. d. F. vom 05.12.2013). https://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschluesse/1996/1996_10_25-Interkulturelle-Bildung.pdf.
7. Luchtenberg, S. Stages in Multicultural Theory and Practice in Germany. In: Watts, Richard J.; Smolicz, Jerzy J., eds. *Cultural Democracy and Ethnic Pluralism. Multicultural and Multilingual Policies in Education*. Bern et al.: Peter Lang Verlag, 1997. 125–148.
8. Zirkel S. The Influence of Multicultural Educational Practices on Student Outcomes and Intergroup Relations. *Teachers College Record*, 2008. Vol. 110. № 6 (June 2008). P. 1147–1181.
9. Kunz, Th. Guten Appetit? Aspekte der Thematisierung und Nicht-Thematisierung "ausländischer Mitschüler" im Schulbuch. In: Kloeters, Julian; Lüddecke, Ulrike; Quehl, Thomas, eds. *Schulwege in die Vielfalt. Handreichung zur interkulturellen und antirassistischen Erziehung und Bildung in der Schule*. FFM: Verlag für

- Interkulturelle Kommunikation (IKO), 2003. P. 221–251.
10. Thomas A. Psychologie interkulturellen Lernens und Handelns. Kulturvergleichende Psychologie. Eine Einführung. – Göttingen et.al. Hogrefe, 1993. S. 337–424.
11. Perregaux, Ch. Odyssea – Ansätze einer Interkulturellen Pädagogik. Zürich 1998. S. 40.
12. Diebold, K. Neuzugewanderte Jugendliche – Migrationshintergründe und Hilfen zur Integration. In: Feld, K., Freise, J., Müller, A. (Hrsg.): Mehrkulturelle Identität im Jugendalter. 2. Aufl. Münster, 2005. S. 32–62.
13. Воробйова Ж.Ю. Полікультурна освіта та соціалізація студентської молоді в закладах вищої освіти Європи та США. Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів: зб. матеріалів VI міжнар. наук. конф. III Міжнар. наук. конгресу Society of Ambient Intelligence 2020, м. Київ (2–10 квіт 2020 р.). Київ: КНЕУ, 2020 С. 159–162.
14. Агадуллін Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект. Педагогіка і психологія. 2004. № 3. С. 25–27.
15. Вікторов В. Проблема управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз). Вища освіта України. 2005. № 4(14). С. 17–22.
16. Болгаріна В., Лощенова І. Культура і полікультурна освіта. Шлях освіти. 2002. № 2. С. 3–6.
-

Kryvko M. Definition of the concept of “polycultural education” in the scientific works of domestic and German scientists

The article is devoted to the problem of multicultural education in the Ukrainian and German scientific dimension, considering the importance of the issue for the national education system. It was established that the concept of “polyculturalism” arose in the 60s of the 20th century as a tool for mutual enrichment of cultures, education of tolerance, prevention of racism and prejudice against representatives of other ethnic groups. The analysis of this concept and the study of its development trends led to the formation of various concepts of polyculturalism. It was established that the variety of definitions of “polyculturalism” and “polycultural education” requires the systematization of the views of scientists and the proposal of an author’s definition of this term.

The publication also defines different positions of domestic and foreign scientists regarding the definition of the essence of polycultural education, in particular as a component of professional education aimed at studying the cultural and educational values of other cultures, as well as cultural interaction based on mutual understanding, tolerance and dialogue; a new educational strategy that builds the educational process on the basis of the principles of humanism, tolerance, cultural dialogue and understanding, etc. On this basis, the author’s point on this issue is determined, according to which polycultural education is a process of forming ideas and understandings in the individual about the culture and cultural features of representatives of other ethnic groups, forming a tolerant attitude towards them, showing mutual respect and readiness for cultural mutual enrichment. Multicultural education involves the recognition of otherness and is aimed at achieving mutual understanding and the ability to dialogue. In the process of scientific investigations, it was also found that there are no fundamental contradictions in the scientific positions of German and Ukrainian scientists regarding the definition of the essence of polycultural education. Therefore, in further explorations, it is planned to analyze the possibilities of introducing the promising work of German specialists on the implementation of polycultural education into the work practices of domestic institutions of higher education.

Key words: polyculturalism, multiculturalism, polycultural education, Ukrainian scientists, German scientists.